

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ТКАЧ Володимир Федорович

УДК : 323.28.32.321.02

**АНТИТЕРОРИСТИЧНА ПОЛІТИКА:
СВІТОВИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТИ
(НА ПРИКЛАДІ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ, РОСІЇ ТА УКРАЇНИ)**

23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політології Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Науковий керівник – доктор політичних наук, професор
Головатий Микола Федорович,
Міжрегіональна Академія управління персоналом, проректор з наукової роботи.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Антонюк Олександр Васильович,
Національна музична академія
ім. П. І. Чайковського,
проректор з наукової роботи;

кандидат політичних наук
Аблазов Іван Валерійович,
Воєнно-дипломатична академія
Міністерства оборони України,
доцент кафедри.

Захист відбудеться 26 жовтня 2012 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.12 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 25 вересня 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. А. Остапенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Тероризм, як складне суспільно-політичне явище, постав однією з найгостріших проблем та загроз для світової спільноти із кінця ХХ – на початку ХХІ століття. Він негативно впливає як на різні сфери суспільного життя всередині держави, так і на різні аспекти міжнародних відносин, загрожуючи не лише безпеці окремих країн, а й світовій спільноті взагалі, враховуючи глобалізаційні й інтеграційні процеси, складні соціально-економічні кризи, розповсюдження зброї масового ураження тощо.

З року в рік кількість терактів зростає. Так, у щорічній Доповіді про тероризм Національного контртерористичного центру – головної американської установи з вивчення розвідданих, повідомляється, що в 2010 р. у 72 країнах було скоєно 11 604 терористичних акти, в результаті яких постраждало 49 901 особа, більше половини людей, вбитих терористами, були мирними громадянами, більше 600 – дітьми, більше 2000 жертв – поліцейські та представники інших воєнізованих формувань або приватних служб безпеки. Тероризм глобалізується, трансформується, набуває транснаціональних рис. Його небезпека має тенденцію до зростання в усьому світі. У низці глобальних проблем, що несуть загрозу для всього людства, ООН виділяє дванадцять таких проблем і серед них – боротьба із злочинністю і тероризмом. На сьогодні тероризм – це величезний комплекс соціальних, економічних, релігійних, політичних проблем, які це явище породжують і які потребують більш глибокого наукового аналізу.

За останні роки у сфері протидії тероризму зроблено чимало, зокрема створено Антитерористичний центр держав – учасниць СНД (АТЦ СНД), в Росії і країнах Центральної Азії – Регіональну антитерористичну структуру (РАТС ШОС), в Україні – спеціальний координаційний орган Антитерористичний центр при СБ України. Протягом 1998-2003 рр. прийнято закони «Про боротьбу з тероризмом» у багатьох країнах, що досліджуються нами. Однак антитерористична політика країн Центральної Азії, Росії та України ще не набула системного характеру, а її розбудова вимагає опори на більш фундаментальні наукові дослідження з вказаної проблематики.

Феномен тероризму останніми роками вивчається багатьма науковими галузями. У політичній науці ця проблематика актуалізована у працях О. Антонюка, І. Аблазова, В. Вакулича, В. Вознюка, А. Давуда, О. Коломійця, С. Логвиненка, О. Половка, О. Свентицької та ін. Правові аспекти тероризму досліджують Ю. Антонян, В. Антипенко, В. Верещетіна, В. Ємельянов, А. Жалінський, В. Зеленецький, С. Келін, В. Комісаров, В. Кубальський, В. Лунєєв, Л. Новікова, І. Смазнов, К. Шеремет та ін.; філософські та психологічні його основи – А. Деменко, О. Веселицький, Є. Кожушко, Д. Ольшанський, М. Целуйко та ін. У контексті світових глобалізаційних процесів феномен тероризму розглядається у працях В. Ангейєра, Д. Белла, Р. Бейснера, І. Валлерстайна, В. Вознюка, А. Гарфінкла, М. Гласіуса, С. Гука, П. Девіса, Б. Дженкінса, М. Колдора, А. Конте, С. Купчана, Д. Пайпса, В. Подгореця, Дж. Спенієра, Дж. Торопа, С. Хантінгтона, К. Хіршмана. Наукові

розробки із питань протидії тероризму в контексті проблем міжнародної та національної безпеки запропоновані у працях Г. Адлера, В. Антипенка, І. Бідзюри, В. Буткевича, І. Варзаря, В. Вознюка, Ю. Гармашова, В. Глушкова, В. Глущенко, М. Гуцало, М. Головатого, В. Денисова, М. Дмитренка, С. Допілка, В. Євтінова, В. Ємельянова, І. Зволінського, Ю. Іванова, В. Ігнатенка, О. Картунова, І. Кресіної, В. Крутова, І. Кураса, І. Лазарева, В. Ліпкана, А. Мацка, А. Машкова, М. Сенченка, С. Телешуна, В. Тихого, І. Шкурата, Г. Яворської, Г. Фердмана, І. Хижняка та ін.

Разом з тим, незважаючи на досить помітний обсяг опублікованих праць, доводиться констатувати, що на даному етапі малодослідженою в науковому плані є низка ключових проблем політики протидії тероризму. Це стосується, насамперед розуміння соціально-політичної і правової природи тероризму; визначення його суттєвих ознак, виділення нових «великих» видів тероризму; виокремлення специфічних загроз, що посилюють терогенні фактори, визначення наявних і запровадження нових форм та засобів боротьби з тероризмом. Вказані та інші питання зумовили актуальність комплексного дослідження проблеми визначення змісту та суб'єктів антитерористичної політики, проведення порівняльного аналізу практики її реалізації у світовому та національному контекстах, що в цілому визначило напрями та зміст дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційного дослідження пов'язаний з плановими науковими програмами комплексної науково-дослідної теми «Проблеми політичної трансформації в контексті сучасного глобального розвитку» кафедри політології Міжрегіональної Академії управління персоналом із контексту наукової проблеми «Діалог цивілізацій: нові принципи організації світу» (затверджена 6 грудня 2007 року, № 0298U006179).

Мета дослідження – комплексний аналіз сучасних знань щодо тероризму, узагальнення та осмислення теорії і практики реалізації антитерористичної політики на національному та світовому рівнях, розробка пропозицій щодо більш дієвої протидії тероризму.

Для досягнення поставленої мети були визначені наступні **завдання**:

- визначити та охарактеризувати теоретико-методологічні засади вивчення сучасного тероризму, його класифікації, форми і методи прояву,
- розкрити поняття антитерористичної політики, визначити її основних суб'єктів та виділити основні напрями її реалізації;
- дослідити феноменальність тероризму як складного суспільно-політичного явища та засобу дезінтеграції існування сучасних суспільств;
- проаналізувати політику та практику антитерористичної боротьби в світі та на національному рівнях;
- здійснити порівняльний аналіз підходів до реалізації антитерористичної стратегії з боку країн Центральної Азії, Росії та України;
- проаналізувати перспективні напрями протидії тероризму на глобальному та регіональному рівнях в контексті розвитку концепцій безпеки;

- визначити реальний стан терористичних загроз для сучасної України та розробити систему можливих заходів щодо ефективнішої протидії тероризму.

Об'єкт дослідження – сучасний тероризм як глобальна загроза існуванню людства.

Предмет дослідження – антитерористична політика як комплекс заходів держави і суспільства, спрямованих на протидію терористичній загрозі, нейтралізації причин та умов, які сприяють її виникненню та особливості її реалізації на прикладі країн Центральної Азії, Росії та України.

Методологічна основа дослідження становить поєднання наукових принципів, методів та методологічних підходів до осмислення сучасного тероризму в контексті глобальної загрози існуванню людства; єдність світоглядного (філософського), загальнонаукового (міждисциплінарного) та спеціально наукового (власне політологічного) рівнів пізнання. Важливою умовою обраної дослідницької стратегії стало дотримання принципів об'єктивності, науковості, діалектики, всебічності і плюралізму, соціального детермінізму, послідовності, конкретності, системності, цілісності, гуманізму, історизму, комплексності. Методи дослідження обрані, виходячи з поставлених мети і завдань, з урахуванням об'єкта і предмета дослідження.

Застосування міждисциплінарного підходу дозволило сформулювати уяву про тероризм як багатоаспектне, складне і системне явище, що набуло нових форм і проявів в сучасних умовах. Порівняльно-правовий метод використовувався для дослідження антитерористичного законодавства країн Центральної Азії, Росії та України, що дало змогу сформулювати ряд пропозицій стосовно подальшого вдосконалення національних законодавств в цій сфері. Логіко-семантичний метод використовувався при розмежуванні та уточненні понять і термінів, аналізі змістовного значення деяких політичних та правових категорій, що виступають базовими у сфері протидії тероризму. За допомогою методу політичного прогнозування обґрунтовано перспективи подальшого зближення та гармонізації дій суб'єктів антитерористичної політики країн Центральної Азії, Росії, та України у сфері протидії тероризму.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

Уперше:

- досліджено сучасні теоретичні підходи, концепції та погляди західних і вітчизняних дослідників щодо феномену тероризму, а також положення міжнародних антитерористичних правових документів як теоретичну основу аналізу сутності антитерористичної політики та визначення основних напрямів її практичної реалізації;

- запропоновано авторське бачення поняття антитерористичної політики як цілеспрямованої вольової діяльності держави і громадянського суспільства із застосуванням сукупності правових і політичних засобів протидії різнорівневим формам терористичної активності, що містить юридичні, ідеологічні, економічні, воєнні та інші способи її нейтралізації і яка спрямована у трьох взаємопов'язаних напрямках: превентивному (попередження актів тероризму), регулятивному (усунення або пом'якшення проблем через

використання політичних, економічних, соціальних та інших важелів), репресивному (стримування злочинності, припинення злочинів, арешт та покарання злочинців);

- визначено поняття тероризму та здійснено авторську систематизацію класифікацій видів тероризму; розроблено класифікацію, яка структурує тероризм з позиції пошуку шляхів протидії терористичній діяльності та розкриває сутність антитерористичної політики.

Поглиблено:

- уявлення про феномен тероризму як складне соціально-політичне явище, що є породженням багатьох складових – економічних, політичних, духовних, моральних та ін.;

- розуміння єдності антитерористичної політики та практики протидії тероризму на національному та світовому рівні;

- положення про те, що в сучасній Україні антитерористична політика потребує суттєвого вдосконалення в правовому, політичному, соціально-психологічному та інших аспектах задля посилення практичної боротьби з тероризмом.

Отримали подальшого розвитку:

- комплексне визначення в теоретико-практичному плані актуальних проблем та можливих шляхів протидії тероризму в країнах Центральної Азії, Росії та Україні через вироблення та реалізацію дієвої антитерористичної політики;

- формулювання шляхів оптимізації антитерористичної політики української держави на сучасному етапі.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, викладені в дисертаційному дослідженні, мають наукове і прикладне значення та можуть бути використані: у науково-дослідницькій галузі – як методологічна основа для подальшого здійснення теоретичних розробок і досліджень проблем антитерористичної політики; у практичній – при подальшому вдосконаленні антитерористичного законодавства країн Центральної Азії, Росії та України та проведенні дієвої антитерористичної політики; у навчально-виховному процесі – при викладанні та вивченні курсів з політології, загальної теорії політики, філософії політики та інших дисциплін соціально-гуманітарного циклу, а також при проведенні антитерористичної освіти та пропаганди серед населення.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційної роботи оприлюднено: на X міжнародному конгресі токсикологів (Флоренція, 2003 р.), II з'їзді Токсикологів України (Київ, 2004 р.), IV Міжнародному конгресі з питань боротьби з хімічним, біологічним і радіологічним тероризмом (Дубровнік, 2005 р.), Міжнародній конференції «Проблеми забезпечення безпеки і сталого розвитку в Центральній Азії» (Ташкент, 2008 р.); Ташкентській міжнародній конференції «Забезпечення безпеки і стабільності в Центральній Азії в контексті політичної і економічної модернізації» (Ташкент, 2008 р.), Науково-практичній конференції СЗРУ «Проблеми теорії і практики розвідувальної діяльності» (Київ, 2012 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційної роботи висвітлено у 8 наукових публікаціях, зокрема видано 1 монографію, опубліковано 4 статті у фахових виданнях з політичних наук, тези наукових конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Обсяг основного тексту становить 182 сторінки, список використаних джерел налічує 273 найменування, у тому числі 36 іноземними мовами. Дисертація проілюстрована 3 таблицями та 1 рисунком.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, ступінь її розробленості, визначено мету та завдання дослідження, об'єкт, предмет, висвітлено методологічну основу дослідження. Викладено наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи. Подано відомості про апробацію результатів дослідження та публікації за темою дисертації.

Перший розділ – «Тероризм як політико-соціальне явище: теоретико-концептуальний аналіз» – складається з трьох підрозділів і присвячений аналізу існуючих теоретичних поглядів на сутність тероризму.

У *підрозділі 1.1 – «Сучасний тероризм як феномен: спільне і особливе в контексті світових глобалізаційних процесів»* – аналізуються та систематизуються сучасні теоретичні підходи, концепції та погляди західних і вітчизняних дослідників з цієї проблематики, охарактеризовано ключові терміни. Визначається, що феномен тероризму у сучасній науковій літературі має низку пояснень. По-перше, тероризм розглядається як складне соціально-політичне явище, зумовлене суспільними протиріччями, засобом вирішення котрих щонайменше частина науковців вбачає терористичні акти, і яке включає відповідну ідеологію й організаційні структури (В. Антипенко, Н. Макаров, Е. Кожушко, І. Яковенко та ін.). По-друге, тероризм трактується як нова форма воєнізованого протистояння, що характеризується застосуванням специфічних методів, відмінних від класичних методів ведення війни (А. Новиков, В. Кафтан, А. Юр'єв та ін.). По-третє, тероризм визнається специфічним злочином або сукупним поняттям, що відбиває різні форми і види злочинів терористичної спрямованості (Ю. Антонян, Т. Бояр-Созонович, В. Верещетін, В. Ємельянов, А. Жалінський, В. Зеленецький, С. Келіна, В. Комісаров, В. Лунєєв, К. Шеремет та ін.). Розглядається генеза тероризму як соціально-політичного явища. Зокрема, виокремлено п'ять етапів, останній з яких – етап глобалізації тероризму (на рубежі ХХ-ХХІ століть), що характеризується розмиванням меж між міжнародним і внутрішньодержавним тероризмом та перетворенням тероризму у глобальну світову загрозу.

Аналізується національне законодавство окремих країн та робиться висновок, що у визначеннях тероризму в законах про боротьбу з тероризмом, прийнятих в Росії, країнах Центральної Азії та в Україні, використані характерні ознаки тероризму. Так, ключовими поняттями (з деякими

варіаціями) є насильство, загроза, суспільно-небезпечна діяльність, посягання на життя і здоров'я особи, залякування органів влади. Обґрунтовується необхідність уніфікації визначення тероризму в антитерористичному законодавстві країн, що розглядаються, з врахуванням їх національних і геополітичних інтересів. Пропонується авторське визначення *тероризму* як злочинного діяння, що відрізняється підвищеною суспільною небезпечкою та публічним характером його скоєння і виявляється у наступному: свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства або в загрозі насильством відносно окремих осіб або групи осіб, що не беруть активної участі у військових діях в ситуації збройного конфлікту; у залякуванні населення, фізичних чи юридичних осіб та органів державної влади чи місцевого самоврядування держави, інших держав, міжнародних організацій, об'єднань громадян і створенням обстановки страху, пригніченості, напруженості з метою примушення їх до дій та ухвалення рішень, вигідних для терористів; у нанесенні значних збитків якому-небудь матеріальному об'єкту або організації, плануванні такого діяння, пособництві його здійсненню, підбурюванні до нього; у підриві або ослабленні існуючої державної влади.

У підрозділі 1.2 – «*Особливості, тенденції, види та трансформації сучасного тероризму*» – систематизуються фактори політичної, економічної, соціальної, духовної та інших сфер життя суспільства: міжцивілізаційні протиріччя, які історично склалися і утворюють умови для дискримінації певних груп людей за національними, релігійними, етнотериторіальними та іншими ознаками; зростаюча різниця у економічному розвитку держав і націй, яка утворилася внаслідок насильницького розподілу і використання ресурсів, що призводить також і до соціальної несправедливості на всіх щаблях суспільства; людська деструктивність. Визначаються тенденції сучасного тероризму – збільшення обсягів фінансування тероризму, зростання «професіоналізму» терористів, розширення соціальної бази тощо. Розглядаються основні види тероризму та їх характеристики. Зазначається, що фінансування тероризму займає провідне місце серед чинників, завдяки яким він не тільки існує, але і розвивається.

У підрозділі 1.3 – «*Специфіка та проблеми типологізації тероризму*» – розглядаються й аналізуються існуючі класифікації тероризму та пропонується авторська систематизація, яка складається з трьох груп: «Загальних схем» – класифікації, що структурують тероризм за його основними формами, як правило, за будь якою однією основою (класифікації П. Вілкінсона, І. Фетчера, Х. Мюмклера, Х. Людвіга, Л. Діспо, Г. Денікера, Т. Бояр-Созонович, М. Гуцало, М. Дмитренка, Е. Ляхова, Л. Моджоряна та ін.); «Деталізованих схем» – класифікації, в яких розширюються і конкретизуються види основних типів тероризму, але аналіз їх переплетіння і співвідпорядкованості зроблений частково або відсутній взагалі (підхід Г. Денікера, В. Антипенко, В. Витюка, М. Головатого, А. Піджакова та ін.); «Об'ємних схем» – класифікації, у яких пропонуються систематизовані ряди і вибудовується певна ієрархія видів тероризму (класифікації В. Василенка, Ю. Горбунова, А. Деменко, О. Коломійця, М. Шахова та ін.). Запропоновано класифікацію, яка структурує

тероризм з позиції пошуку шляхів протидії терористичній діяльності та відповідає завданням дослідження.

Другий розділ – «Антитерористична політика як засіб стабілізації суспільних відносин» – містить три підрозділи, у яких висвітлено і проаналізовано роль суб'єктів антитерористичної політики та окреслено її особливості реалізації на міжнародному, регіональному та національному рівнях.

У підрозділі 2.1 – *«Роль ООН та міжнародних організацій у боротьбі з тероризмом»* – висвітлюється роль ООН як універсальної міжурядової організації, аналізуються міжнародно-правові засади антитерористичної діяльності, регіональний досвід боротьби з тероризмом на теренах СНД, досліджується досвід боротьби з тероризмом, релігійним екстремізмом і сепаратизмом в країнах Центральної Азії. Розглядається сучасна система багатостороннього співробітництва країн в боротьбі з тероризмом, що складається, з одного боку, з розробки загальних положень міжнародного права, зокрема, і протиправність тероризму, та спеціальних, конкретних міжнародних угод антитерористичного характеру. З іншого боку, – з проведення міжнародними організаціями спільних навчань, семінарів і навчальних заходів, що відіграють значну роль в підвищенні ефективності і рівня взаємодії у боротьбі з тероризмом.

Особлива увага в контексті дослідження приділяється позитивним результатам, проблемним питанням та перспективам антитерористичної діяльності Шанхайської організації співробітництва (ШОС) та Регіональної антитерористичної структури ШОС (РАТС ШОС). Обґрунтовується пропозиція, що на даному етапі в діяльності РАТС ШОС повинна превалювати така форма співпраці, як обмін інформацією стосовно лідерів і учасників терористичних і сепаратистських угруповань, міжнародних наркогруп, їх планів щодо підготовки та скоєння терористичних актів.

У підрозділі 2.2 – *«Взаємодія країн – учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з тероризмом»* – аналізуються основоположні документи, котрі служать основою для здійснення взаємодії компетентних органів держав Співдружності в питаннях попередження, виявлення, припинення і розслідування актів тероризму, та розглядаються головні напрямки співпраці правоохоронних органів і спецслужб країн Співдружності (Антитерористичного центру держав – учасниць СНД, Координаційної ради генеральних прокурорів держав – учасниць Співдружності, Ради міністрів внутрішніх справ держав – учасниць СНД (РМВД) тощо).

У підрозділі 2.3 – *«Боротьба з тероризмом, релігійним екстремізмом та сепаратизмом в країнах Центральної Азії»* – досліджуються ризики і загрози безпеки в плані тероризму для Центрально-азійського регіону (ЦАР). Визначається перелік терористичних (зовнішніх і внутрішніх) загроз, безпосередньо пов'язаних з радикальним ісламським екстремізмом і сепаратизмом, а також загрози зростання наркотрафіку, афганська проблема, транскордонна злочинність, загроза розповзання зброї масового знищення (ЗМЗ) і біологічного тероризму, прогнозоване зростання числа серйозних

природних і техногенних катастроф, етнотериторіальні конфлікти тощо. Наголошується на тому, що держави Центрально-азійського регіону за час, що пройшов з моменту розпаду СРСР, перетворилися на найважливішу ресурсну базу світової економіки, значення якого зростатиме і далі у міру виснаження енергоресурсів в інших точках земної кулі; – нинішній стан безпеки в Центральній Азії потребує активної підтримки з боку міжнародних структур (ООН, СНД, ОДКБ, ШОС, НАТО) і окремих зовнішньополітичних гравців з числа великих держав (Росія, США і Китай), котрі заявляють про наявність у регіоні власних інтересів.

Третій розділ – «Політика та практика боротьби з тероризмом як складова безпекової політики новітньої України» – складається з двох підрозділів, в яких висвітлюється антитерористична політика та практика протидії тероризму в Україні.

У підрозділі 3.1 – «Антитерористична боротьба – складова безпекової політики України» – визначається і доводиться, що в Україні впродовж останніх років на законодавчому та організаційному рівнях сформовано систему забезпечення антитерористичних заходів, яка дозволяє організувати роботу із запобігання і припинення терористичних актів, попередження кризових ситуацій, яка відповідає стандартам провідних держав світу. Наголошується та обґрунтовується, що в цілому в Україні проведена значна робота щодо формування законодавчої бази протидії тероризму. Правову основу в Україні становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, Закон України «Про боротьбу з тероризмом», Закон України «Про основи національної безпеки» (у якому визначені основні сфери національної безпеки України: зовнішньополітична, внутрішньополітична, воєнна, економічна, соціальна, гуманітарна, науково-технологічна, екологічна, інформаційна, сфера державної безпеки та безпеки державного кордону), а також Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, інші міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Досліджуються передумови та чинники, що посилюють загрозу тероризму в Україні та обґрунтовуються пропозиції щодо протидії тероризму, зокрема: розширення контактів України з міжнародними організаціями (зокрема, вбачається, що корисним для національних інтересів України було б розглянути можливість подачі заявки на отримання статусу спостерігача в Шанхайській організації співробітництва), посилення співробітництва силових відомств (СБУ, СЗРУ, МВС, Генеральної прокуратури та ін.) активізації профілактичної роботи тощо.

У підрозділі 3.2 – «Політика і практика боротьби з тероризмом України в контексті міжнародного досвіду» – визначається, що українська держава на початку XXI століття вживає ряд суттєвих кроків у співпраці зі світовою спільнотою з питань протидії терористичній діяльності, в тому числі і на міжнародній арені. Розглядаються основні сфери міжнародного співробітництва у галузі боротьби з тероризмом та розкриваються напрями

міжнародного співробітництва у галузі боротьби з тероризмом у правовій та політичній сферах. Відмічається, що в Україні впродовж останніх років сформовано чітку ієрархічну структуру спеціалізованих державних органів, створених для організації та координації боротьби з тероризмом, яка складається з Антикризисного Центру, АТЦ при СБ України з його Штабом, Координаційних груп при регіональних органах СБ України зі створеними при них на позаштатній основі штабами; систему забезпечення антитерористичних заходів, яка дозволяє організувати роботу із запобігання і припинення терористичних актів, попередження кризових ситуацій та відповідає стандартам провідних держав світу. Особлива увага приділяється механізмам договірно-правового регулювання взаємодії спеціальних служб України з іноземними партнерами у боротьбі з тероризмом; виокремлюються спільні та відмінні ознаки механізму цього регулювання на різних етапах його розвитку; пропонується внести зміни до другого абзацу ст. 11 Закону України «Про розвідувальні органи».

У **висновках** подані основні теоретично-практичні підсумки роботи.

1. На основі системного, порівняльного аналізу визначено, що феномен тероризму у сучасній науковій літературі має низку пояснень і розглядається як складне соціально-політичне явище, як нова форма воєнізованого протистояння, як специфічний злочин (або сукупне поняття, що відображає різні форми і види злочинів терористичної спрямованості).

Запропоновано авторське бачення тероризму як злочинного діяння, що відрізняється підвищеною суспільною небезпекою та публічним характером його скоєння і полягає у свідомому, цілеспрямованому вчиненні насильства чи погрози насильством, з метою залякування населення, здійснення впливу на прийняття рішень органами державної влади або міжнародними організаціями, підриву або ослаблення існуючої державної влади, нанесення значних збитків якому-небудь матеріальному об'єкту або організації.

2. Антитерористична політика автором розглядається як сукупність планомірних дій держави і громадянського суспільства з метою забезпечення стабільної політичної та громадської безпеки, усунення причин тероризму, мінімізації і ліквідації терористичної загрози. Виділено та проаналізовано три взаємопов'язані її напрями: превентивний (попередження актів тероризму), регулятивний (усунення або пом'якшення проблем через використання політичних, економічних, соціальних та інших важелів), репресивний (стримування злочинності, припинення злочинів, арешт та покарання злочинців). Окремо досліджено юридичні, ідеологічні, економічні, воєнні та інші способи її реалізації.

3. Досліджено етапи розвитку тероризму як соціально-політичного явища. Зокрема, виокремлено та проаналізовано п'ятий етап (на рубежі XX-XXI століть) – етап глобалізації тероризму і розширення кола його детермінант, а саме відмічено, що тероризм став фактором значного впливу на політичне і економічне життя окремих регіонів і світового співтовариства в цілому, котрий здатний знизити інвестиційну привабливість, дестабілізувати економіку і

міжнародні відносини, представляє реальну загрозу конституційному ладу і територіальній цілісності багатьох держав тощо.

Виділено дві групи факторів – технологічні і ідеологічні, котрі впливають на подальший розвиток тероризму, також систематизовано фактори в політичній, економічній, соціальній, духовній та інших сферах життя суспільства. Визначено тенденції сучасного тероризму: збільшення обсягів фінансування тероризму, зростання «професіоналізму» терористів, розширення соціальної бази тероризму. Зокрема, наголошено, що фінансування тероризму посідає провідне місце і серед чинників, завдяки яким він не лише існує, але і розвивається. Обґрунтовано необхідність виділення фінансування тероризму в якості самостійної статті кримінального законодавства Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Узбекистану, Росії та України.

4. Визначено, що впродовж всього процесу створення міжнародно-правової основи для боротьби з тероризмом саме поняття «тероризм» не розкривалося. Відсутність дефініції, яка відображає в повному обсязі суть тероризму, між тим, впливає на можливість вироблення єдиного міжнародного механізму боротьби з цим явищем. Вказано на труднощі уніфікації законодавства країн, національні та геополітичні інтереси яких не збігаються та запропоновано у таких випадках використання характерних ознак тероризму, що мають узгодити позиції сторін, тих елементів, що позбавлені політичних оцінок і визнаються кримінальними у більшості національних законодавств.

Доведено необхідність зближення та уніфікації національних систем законодавства і формування єдиного правового простору, зокрема, обґрунтовано необхідність уніфікації визначення тероризму в антитерористичному законодавстві країн Центральної Азії, Росії та України з врахуванням їх національних і геополітичних інтересів.

5. Зазначено, що сучасна система багатостороннього співробітництва в боротьбі з тероризмом має дві складові: 1) розробка загальних положень міжнародного права (у тому числі і протиправність тероризму), спеціальних конкретних міжнародних угод антитерористичного характеру, гармонізація національних антитерористичних законодавств; 2) проведення міжнародних переговорів з комплексних проблем протидії тероризму, спільних навчань, семінарів і учбових заходів, що відіграють значну роль в підвищенні ефективності і рівня взаємодії у боротьбі з тероризмом.

Проаналізовано роль ООН як універсальної міжурядової організації розглянуто найбільш важливі політичні рішення ООН, розкрито діяльність міжнародних спеціальних та регіональних організацій у боротьбі з тероризмом. Доведено, що надалі ООН могла б допомогти формуванню міжнародного неприйняття тероризму як методу політичної боротьби; виробити універсальне визначення тероризму; сформувати чітке і ясне розуміння загрози сучасного транснаціонального тероризму; розробити механізми примусу до виконання вимог ООН і механізми заохочення для країн, що їх виконують.

Досліджено позитивні результати, проблемні питання та перспективи антитерористичної діяльності інших міжнародних спеціальних та регіональних

організацій, зокрема Шанхайської організації співробітництва (ШОС) та Регіональної антитерористичної структури ШОС (РАТС ШОС) тощо.

6. Визначено, що через своє геополітичне розташування держави – учасниці Співдружності Незалежних Держав в умовах сучасної міжнародної ситуації опинилися на вістрі боротьби з міжнародним тероризмом.

Розглянуто основоположні документи, що служать основою для здійснення взаємодії компетентних органів держав Співдружності в питаннях попередження, виявлення, припинення і розслідування актів тероризму. Зокрема, Договір про співпрацю держав-учасниць СНД в боротьбі з тероризмом (1999 р.), Рішення про протидію міжнародному тероризму у світлі підсумків Стамбульського саміту ОБСЄ (2000 р.), Рішення про створення Антитерористичного центру (2000 р.) тощо.

Розкрито роль Вищих органів Співдружності та профільних органів галузевого співробітництва у питаннях співпраці в боротьбі з тероризмом: створення і удосконалення міжнародно-правової бази співробітництва, проведення спільних профілактичних оперативно-розшукових заходів і спеціальних операцій, здійснення підготовки кадрів, матеріально-технічне, інформаційне і наукове забезпечення співробітництва.

Досліджено програми, за якими здійснюється співробітництво держав – учасниць і органів СНД у правоохоронній сфері (боротьба зі злочинністю, міжнародним тероризмом, незаконним оборотом наркотиків, незаконною міграцією і торгівлею людьми).

7. Визначено, що з геополітичної точки зору, регіон Центральної Азії (ЦАР) є стратегічно важливим регіоном, де перетинаються інтереси як держав глобального (Росія, Китай і США), так і регіонального (Пакистан, Індія, Іран) значення, а також міжнародних організацій (ООН, НАТО, ОБСЄ та ін.).

Виявлено актуальні загрози і виклики, що посилюють терогенні фактори в країнах Центральної Азії (радикальний ісламський екстремізм і сепаратизм, зростання наркотрафіку, афганська проблема, транскордонна злочинність, загроза розповзання зброї масового знищення (ЗМЗ) і біологічного тероризму, прогнозоване зростання числа серйозних природних і техногенних катастроф, етнотериторіальні конфлікти тощо).

Доведено, що зростання внутрішніх загроз в регіоні обумовлене як традиційними чинниками, так і відносно новими, породженими особливостями сучасного етапу розвитку центрально-азійських держав. До загальних несприятливих (фонових) причин можна віднести обмежені водні і земельні ресурси, особливості соціально-політичної структури суспільств з складною системою місцевих, міжкланових відносин, прикордонні проблеми і ін. Розглянуто діяльність окремих екстремістських організацій в регіоні.

Розроблено рекомендації щодо подальшого удосконалення та організаційного забезпечення антитерористичної політики держав ЦАР. Зокрема, про необхідність визначення об'єктивних зон збігу інтересів НАТО, ОДКБ, ШОС і інших проектів з безпеки в плані розвитку подальшої регіональної кооперації, включаючи афганську проблематику.

8. Наголошено, що протидія тероризму є пріоритетним напрямком державної політики України та розглядається як один з найважливіших чинників забезпечення національної безпеки України і її зовнішньополітичної діяльності; проблему національної безпеки України варто розглядати і практично забезпечувати шляхом вирішення і тісного поєднання: а) комплексу внутрішніх та зовнішньополітичних безпекових завдань, максимально пристосовуючись до системи міжнародних відносин; б) розраховуючи на спроможність гарантів міжнародного миру забезпечити безпеку усіх національних партнерів такої безпеки і світової спільноти в цілому. Визначено окремі передумови, зовнішні та внутрішні чинники, які посилюють загрозу виникнення терористичних проявів.

Обґрунтовано пропозиції щодо шляхів оптимізації антитерористичної політики новітньої України. Враховуючи тенденцію до розширення контактів міжнародних терористичних організацій в Україні, пропонується:

– активніше підтримувати заходи світової спільноти у боротьбі з цим явищем через участь у підготовці та ухваленні під егідою ООН відповідних документів, безумовно, дотримуватись взятих на себе зобов'язань, сприяти тісній співпраці спеціальних органів з аналогічними структурами інших країн, уніфікувати законодавчу базу на основі міжнародних норм, зайняти принципову позицію засудження будь-яких форм тероризму, незважаючи навіть на виправдувальні його мотиви;

– посилити співробітництво силових відомств (СБУ, СЗРУ, МВС, Генеральної прокуратури та ін.), що займаються боротьбою з тероризмом, із метою підвищення ефективності їхньої взаємодії та координації сил при проведенні спільних контр- і антитерористичних операцій. Зокрема, доцільно підсилити інформаційний обмін між зазначеними органами;

– активізувати роботу з реалізації норм Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань міграції», який вступив у дію 5 травня 2011 року, у першу чергу, що стосується створення належних правових засад посилення боротьби з нелегальною міграцією, поліпшення управління міграційними процесами, посилення юридичної відповідальності за правопорушення у цій сфері, посилення юридичної відповідальності як іноземців, так і громадян України за порушення міграційного законодавства.

– у формуванні й реалізації антитерористичних стратегій враховувати три взаємопов'язані напрями: превентивний (попередження актів тероризму), регулятивний (усунення або пом'якшення проблем через використання політичних, економічних, соціальних та інших важелів), репресивний (стримування злочинності, припинення злочинів, арешт та покарання злочинців).

– особливу увагу приділяти профілактичній роботі, яка повинна здійснюватись на чотирьох рівнях: політичному, економічному, соціальному та індивідуальному.

9. Зазначено, що разом з розвитком міжнародного і національного законодавства і розробкою нових способів антитерористичної протидії одним із напрямів боротьби з тероризмом є збереження і розвиток традиційних, можна

сказати, класичних, механізмів договірно-правового регулювання взаємодії спеціальних служб у боротьбі з тероризмом. Розглянуто механізм договірно-правового регулювання взаємодії спеціальних служб України з іноземними партнерами у боротьбі з тероризмом та виокремлюються спільні та відмінні ознаки механізму цього регулювання на різних етапах його розвитку. Зокрема, особливу увагу приділено так званим «джентльменським угодам» між спецслужбами різних країн. Запропоновано внести зміни до другого абзацу ст. 11 Закону України «Про розвідувальні органи», доповнивши його після слів «Розвідувальні органи України з дозволу Президента України в межах та обсягах, визначених ним, можуть встановлювати і підтримувати контакти із спеціальними службами іноземних держав, у тому числі на основі двосторонніх чи багатосторонніх міжнародних договорів України» словами «та джентльменських (усних) угод», далі за текстом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ткач В. Ф. Антитерористична діяльність: міжнародний досвід / В. Ф. Ткач. — Ташкент: Patent-Press, 2008. — 128с.
2. Ткач В. Ф. Політичний тероризм як вид сучасного тероризму / В. Ф. Ткач // Український науковий журнал. Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації. — 2012. — № 1. — С. 160-163.
3. Ткач В. Ф. Запобігання тероризму в Україні: політико-правові аспекти / В. Ф. Ткач // Гілея : [наук. вісн.] : зб. наук. пр. / голов. ред. В. М. Вашкевич. — К. : ВІР УАН, 2012. — Вип. 58 (3). — С. 652-656.
4. Ткач В. Ф. Антитерористична політика України, Росії та країн Центральної Азії у сфері запобігання фінансування тероризму: порівняльний аналіз кримінального законодавства / В. Ф. Ткач // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін / відп. ред. О. В. Бабкіна. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. — Вип. 7. — С. 70-75.
5. Ткач В. Ф. Тероризм і релігійний екстремізм як форма ісламського політичного процесу / В. Ф. Ткач // Наукові праці МАУП. — К.: МАУП. — Вип. 2 (18), 2008. — С. 197-201.
6. Ткач В. Ф. Взаємодія спеціальних служб у боротьбі з тероризмом: етапи договірно-правового регулювання / В. Ф. Ткач // Збірник наукових праць СЗР України.— 2012. — №3. — С. 109 – 117.
7. Tkach V. F., Prodanchuk N. G., Kokshavera N. V., Zinovjeva M. L. Dioxins: threat of misuse in possible acts of chemical terrorism / V. F. Tkach, N. G. Prodanchuk, N. V. Kokshavera, M. L. Zinovjeva // Medical Treatment of Intoxication and decontamination of Chemical Agents in the Area of Terrorist Attack. — Sofia: The NATO Programme for Security through Science, 2005. — P. 85-89.
8. Tkach V. F., Prodanchuk N. G., Kokshavera N. V., Zinovjeva M. L. Dioxins-supertoxins of XXI century/ V. F. Tkach, N. G. Prodanchuk,

N. V. Kokshavera, M. L. Zinovjeva // CBMTS Industry IV «The Third World Congress on Chemical, Biological and Radiological terrorism». — Dubrovnik, 2005. — P. 48.

АНОТАЦІЇ

Ткач В.Ф. Антитерористична політика: світовий і національний контексти (на прикладі країн Центральної Азії, Росії та України). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2012.

Дисертацію присвячено комплексному аналізу актуальних проблем антитерористичної політики і боротьби з тероризмом в країнах Центральної Азії, Росії та України. У роботі поглиблено уявлення про феномен тероризму; виділені окремі етапи розвитку тероризму (зокрема етап глобалізації тероризму і розширення кола його детермінант); систематизовані чинники у політичній, економічній, соціальній, духовній і психологічній сферах життя, які впливають на подальший розвиток тероризму; визначені особливості і тенденції сучасного тероризму (зокрема збільшення обсягів фінансування тероризму); доведена доцільність виділення фінансування тероризму в окрему статтю кримінального законодавства Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Узбекистану, Росії і України; обґрунтована необхідність уніфікації визначення тероризму в антитерористичних законодавствах країн Центральної Азії, Росії і України з урахуванням їх національних і геополітичних інтересів. Запропоновано авторське визначення тероризму.

Проаналізовані роль ООН і діяльність міжнародних спеціальних та регіональних організацій (зокрема Шанхайської організації співробітництва (ШОС) і Регіональної антитерористичної структури ШОС (РАТС ШОС)), роль Вищих органів СНД і профільних органів галузевої співпраці в питаннях взаємодії в боротьбі з тероризмом. Досліджено регіональний досвід антитерористичної політики в країнах Центральної Азії та Росії, а також заходи української держави, спрямовані на попередження проявів тероризму в Україні. Розроблено рекомендації для подальшого удосконалення і організаційного забезпечення антитерористичної політики в системі національної безпеки країн Центральної Азії і обґрунтовані пропозиції по протидії тероризму в Україні.

Ключові слова: тероризм, антитерористична політика, суб'єкти антитерористичної політики, антитерористичне законодавство, боротьба з тероризмом, міжнародне співробітництво.

Ткач В.Ф. Антитерористическая политика: мировой и национальный контексты (на примере стран Центральной Азии, России и Украины). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. –

Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2012.

Диссертация посвящена комплексному анализу актуальных проблем антитеррористической политики и борьбы с терроризмом в странах Центральной Азии, России и Украине. В работе углублено представление о феномене терроризма; выделены отдельные этапы развития терроризма (в частности этап глобализации терроризма и расширения круга его детерминант); систематизированы факторы, в политической, экономической, социальной, духовной и психологической сферах жизни, которые влияют на дальнейшее развитие терроризма; определены особенности и тенденции современного терроризма (в том числе увеличение объемов финансирования терроризма); доказана целесообразность выделения финансирования терроризма в отдельную статью криминального законодательства Казахстана, Киргизстана, Таджикистана, Узбекистана, России и Украины.

Автором предложено рассмотрение антитеррористической политики как совокупности планомерных действий государства и гражданского общества, направленных на обеспечение стабильной политической и общественной безопасности, ликвидации причин терроризма, минимизации его угрозы. Выделены и проанализированы три её взаимосвязанных направления: превентивный; регулятивный и репрессивный. Отдельно исследованы правовые, идеологические, экономические, военные и другие способы её реализации.

Осуществлен системный анализ антитеррористического законодательства стран Центральной Азии, России и Украины, определены его недостатки и намечены перспективы совершенствования. Обоснована необходимость сближения и унификации национальных систем законодательства и формирования единого правового поля, в частности необходимость унификации определения терроризма в антитеррористических законодательствах стран Центральной Азии, России и Украины с учетом их национальных и геополитических интересов. Предложено авторское определение терроризма.

Проанализирована роль ООН как универсальной международной организации. Исследованы позитивные результаты, проблемные вопросы и перспективы антитеррористической деятельности международных специальных та региональных организаций, в частности Шанхайской организации сотрудничества (ШОС) и Региональной антитеррористической структуры ШОС (РАТС ШОС). Раскрыта роль Высших органов СНГ и профильных органов отраслевого сотрудничества в вопросах взаимодействия в борьбе с терроризмом. Исследован региональный опыт борьбы с терроризмом в странах Центральной Азии и России; разработаны рекомендации для дальнейшего совершенствования и организационного обеспечения противодействия терроризму в системе национальной безопасности стран Центральной Азии.

Определены отдельные условия, внутренние и внешние причины, усиливающие угрозу возникновения террористических проявлений в Украине. Обоснованы предложения по противодействию терроризму в Украине, в

частности указано на необходимость сохранения и развития традиционных механизмов договорно-правового регулирования взаимодействия специальных служб Украины с иностранными партнерами в борьбе с терроризмом, например, «джентльменские (устные) соглашения».

Ключевые слова: терроризм, антитеррористическая политика, субъекты антитеррористической политики, антитеррористическое законодательство, борьба с терроризмом, международное сотрудничество.

Tkach V.F. The Counterterrorist Policy: World and National Contexts (on the Example of Countries of Central Asia, Russia and Ukraine). – Manuscript.

The dissertation to obtain the degree of Candidate of Political Sciences, speciality 23.00.02 – political institutions and processes. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2012.

Dissertation is devoted to the complex analysis of key issues of counterterrorist policy and fight against terrorism in the countries of Central Asia, Russia and Ukraine. The picture of the phenomenon of terrorism is thoroughly studied; the separate stages of development of terrorism are selected (in particular the stage of globalization of terrorism and expansion of circle of his determinant); factors are systematized, of political, economic, social, spiritual and psychological spheres which influence subsequent development of terrorism; features and tendencies of modern terrorism are stressed (in particular increase in volumes of financing of terrorism); expedience of selection of financing of terrorism is well proven in the separate articles of criminal legislation of Kazakhstan, Kirghizstan, Tajikistan, Uzbekistan, Russia and Ukraine; the necessity of standardization of definition of terrorism is based in the counterterrorist legislations of countries of Central Asia, Russia and Ukraine taking into account their national and geopolitical interests. The Author's determination of terrorism is offered.

The role of the UNO and activities of the international special and regional organizations (in particular the Shanghai Cooperation Organisation (SCO) and the Regional Anti-Terrorist Structure of SCO (RATS SCO)) are analysed, as well as the role of the Higher organs of the CIS and profile organs of a particular branch collaboration in the questions of cooperation in a fight against terrorism.

Regional experience of fighting against terrorism in the countries of Central Asia and Russia, and also measures of Ukrainian state, directed against the phenomenon in Ukraine are investigated. Recommendations are worked out for subsequent improvement and provision of measures against terrorism in the system of national security of countries of Central Asia and suggestions are proposed for counteractions terrorism in Ukraine.

Keywords: terrorism, counterterrorist policy, the subjects of counterterrorist policy. counterterrorist legislation, fight against terrorism, international cooperation.